

GEÇMİŞLE GELECEK ARASINDA BİR ALTERNATİF ARAYIŞI: SOSYAL DEMOKRAT HALKÇI PARTİ

Derya KÖMÜRÇÜ*

ÖZET

Türkiye siyaseti analizlerinde merkez sol, CHP geleneği içinde gelişmiş olması nedeniyle sosyal demokrasinin evrensel ilke ve değerlerini benimsemekte sorunlar yaşayan bir siyasal akım olarak ele alınmaktadır. Buna karşın merkez sol siyasetin Türkiye'deki çok da uzun olmayan tarihi içinde 10 yıllık bir dönemi kapsayan SHP deneyimine yönelik akademik ilgi oldukça sınırlı kalmıştır. Bu makalede, Batılı anlamda sosyal demokrat bir parti ve emeğin kitle partisi olma idealiyle kurulan SHP'nin tekrar CHP geleneğiyle örtüşme nedenleri analiz edilmektedir. Parti kimliği, söylemi, ideolojisi ve parti içindeki farklı grupların güç mücadelesinin incelendiği çalışmada, SHP'yle Kemalizm arasındaki ilişkinin, merkez solun krizinin nedeni olmaktan çok sonucu olduğuna dikkat çekilmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Sosyaldemokrat Halkçı Parti, SHP, Sosyal Demokrasi, CHP, Sol Kanat, Deniz Baykal.*

ABSTRACT

In order to explain the problems of centre-left politics in Turkey, students of Turkish politics tend to focus on its historical background which basically depends on the RPP tradition. However there has been little attention paid to the SDPP experience of the 1980s. This article intends to analyze the SDPP as an alternative experience within the history of Turkish centre-left politics. In the article, the discourse, the ideology and the identity of the party as well as the power struggle of the groups within the SDPP are examined. It is claimed that the retreat of the SDPP to Kemalism is not the cause, but the consequence of the crisis of this political current.

Keywords: *Social Democratic Populist Party, SDPP, Social Democracy, RPP, Left Wing, Deniz Baykal.*

---

* Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
(dkomurcu@yildiz.edu.tr; deryakomurcu@gmail.com)

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. II, No.2, (Ekim 2009)

Giriş

Türkiye siyaseti içindeki ana damar siyasal akımlardan biri olmasına ve sıklıkla güçlü bir sosyal demokrat hareketin eksikliğinin, Türkiye'nin siyasal yapısındaki sorunlar üzerindeki etkisinden bahsedilmesine karşın, merkez sol siyaset üzerine geniş bir akademik literatürün olmaması dikkat çekicidir. Bu alanla ilgili sınırlı sayıdaki çalışmanın ortaklaştığı noktalardan birisi, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) geleneğinin (Kemalizmin) Türkiye sosyal demokrasisi üzerindeki etkisine yapılan vurgudur (bkz. Kahraman, 1993: 107 ve 1999: 4-5). Bir diğeri ise, Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişimini engelleyen yapısal unsurlara, sorunların açıklanmasında öncelik verilmesidir. Başka bir anlatımla, geç kapitalistleşme, geç modernleşme ve geç demokratikleşmeye bağlı olarak Türkiye'de toplumsal, ekonomik, siyasal yapının sergilediği özelliklerin sosyal demokrat partilerin gelişimini olumsuz etkilediğine dair görüş, yaygın kabul görmektedir (Cem, 1998: 275-286).

Buna karşılık bu çalışmada, Türkiye'de sosyal demokrasinin sorunlu yapısının kavranabilmesi için, merkez sol siyasetin 40 yılı aşkın geçmişini, monolitik bir bütün olarak CHP geleneği çerçevesinde incelemek yerine, 1983-1995 yılları arasındaki Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ve Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) deneyimlerini, birçok açılım ve sorunu beraberinde getiren kritik önemde bir deneyim olarak ele almak gerektiği öne sürülmektedir. Bu bağlamda, özellikle SHP deneyimi, Türkiye'de sosyal demokrat hareketin çok da uzun olmayan tarihi içinde merkez sol siyasetin günümüze dek uzanan sorunlarının anlaşılması açısından bir temel teşkil etmektedir. Bu on yıllık dönem, sosyal demokrasi düşüncesi için pek çok yeniliği ve açılımı beraberinde getirdiği gibi, onarılması güç sorunların kemikleşmesi anlamında da hayati önemde olmuştur.

Esasında Türkiye merkez soluyla ilgili olarak sorulması gereken soru, 1970'lerin deneyimi¹ ve 1980'lerin ortasından itibaren toplumsal muhalefetin yükselmesiyle birlikte olgunlaşan uygun koşulların varlığına rağmen, Türkiye siyasetinin niçin güçlü bir merkez sol hareket üretmediğidir. Bu soruya “çünkü CHP ideolojisinin temelini oluşturan Kemalizm, gerçek anlamda sınıf temelli bir siyasetin gelişmesini engellemiştir” biçiminde yanıt vermek, yanlış olmasa da sorunun karmaşıklığını basite indirgemek anlamına gelir.

---

¹ Ecevit liderliğindeki demokratik sol CHP, 1973 ve 1977 yıllarında yapılan seçimlerden birinci parti çıkarak iki kez iktidar olmayı başarmış, dahası bunu yaparken seçkinci imajını yıkarak, ‘sol’ popülist bir söylem üzerinden kitlelerle bağ kurmayı başarmıştır.

Kuşkusuz -diğer pek çok faktörün yanında- Kemalizm, CHP'nin 1950'lerin sonundaki "İlk Hedefler Beyannamesi"yle başlayan, 1965'te "Ortanın Solu" sloganıyla somut bir kimliğe kavuşan ve 1970'lerde Ecevit liderliğinde kitleselleşen merkez sol yönelişinin gerçek anlamda sosyal demokrasiye evrilememesi üzerinde etkili olmuştur (Kömürcü, 2006). Ancak, merkez sol hareketin Kemalizmle bağını değişimden muaf bir ilişki olarak değerlendirmemek gerekir. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısında meydana gelen gelişmeler göstermektedir ki, SHP, kitlelerle bağ kurmayı başardığı, somut sorunlara somut projelerle yanıt bulmaya çalıştığı dönemlerde sosyal demokrasiye özgü ideolojik, programatik tartışmalara yönelmiş, onun ilke ve ideallerini ön plana çıkarmış; kitlelerle bağı koştığı, varoluşunu iktidar olmak hedefiyle tanımladığı dönemlerde ise Kemalist söylem ağırlık kazanmıştır.

Merkez sol hareketin tarihi içinde SODEP ve SHP'yi ayırt edici kılan, her iki partinin de sosyal demokrat ideolojiye yaptığı vurgudur. Bu özelliğiyle SODEP-SHP deneyimi, Türkiye'nin merkez sol siyaset geleneği içinde farklı bir açılımı temsil etmektedir. 12 Eylül sonrasındaki yeniden partileşme sürecinden itibaren öne çıkarılan 'sosyal demokrasi' düşüncesi, CHP geleneğinin önünde yer almış; SODEP ve SHP kendilerini açıkça "emeğin kitle partisi" olarak tanımlamıştır. İkinci olarak, SHP'nin 1980'lerin ikinci yarısında toplumsal muhalefetin ve demokratikleşme mücadelesinin taşıyıcısı işlevini üstlenerek sağladığı kitleselleşme, bu deneyimi, merkez solun Türkiye'deki tarihi içinde 1970'lerin CHP'si gibi önemli bir aşama haline getirmiştir. Üçüncü olarak, SHP içinde partiye yön verme gayreti içindeki farklı gruplar arasındaki mücadelenin analizi, sosyal demokrat hareketin sonraki dönemdeki krizi ve tarihsel kökleriyle ilişkisi bağlamında önemli veriler sunmaktadır. Bu çerçevede özellikle Sol Kanat'ın parti içindeki güç mücadelesini kaybetme süreci ve bu mücadele içinde, partinin gelenekleri ve örgütsel yapısının, belirli stratejileri avantajlı, ötekileri dezavantajlı kılan özelliklerinin tespiti, sorunun basit bir biçimde tarihsel kökenle değil, çetin bir güç mücadelesi süreciyle ilgili olduğunu göstermektedir. Söz konusu mücadele sürecine, en başından itibaren sosyal demokrasiye yapılan vurgu ile partinin CHP'leştirilmesi talebi arasındaki gerilim damgasını vurmuştur. Bu bağlamda, 18 Şubat 1995'te gerçekleşen SHP-CHP birleşmesi, söz konusu mücadelede 'CHP kanadı'nın 'sosyal demokrat kanat' karşısındaki üstünlüğüne işaret etmektedir. SHP'nin kendisini feshederek CHP'ye katılmasıyla birlikte, Türkiye merkez sol siyaseti içinde 1983'te SODEP'in kurulmasıyla açılan alternatif kanal kapanmıştır.

Yeni Bir Başlangıç: SHP

12 Eylül askeri darbesinin ardından şekillenen ve 1980'lere damgasını vuran yeni siyasal, iktisadi ve toplumsal yapı, sosyal demokrat bir hareketin gelişimini önemli ölçüde kısıtlayan özellikler sergilemiştir. 'Sol'un gelişimini engellemeyi temel hedefleri arasında belirlemiş baskıcı bir siyasal rejim, anti-demokratik bir Anayasa ve bütün unsurlarıyla bastırılmış bir toplumsal muhalefet dönemin tipik özellikleridir. Dahası, cuntanın yürürlüğe koyduğu ve Anavatan Partisi (ANAP) iktidarı tarafından tavizsiz uygulanan neoliberal ekonomi politikaları ile siyasal-kültürel düzlemde milliyetçi-muhafazakâr ideolojinin hızla topluma nüfuz etmesini sağlayan 'yeni sağcı hegemonik proje'² sosyal demokratları 1970'lerdekinden oldukça farklı bir mücadeleyle karşı karşıya bırakmıştır.

Koşulların olumsuzluğuna rağmen sosyal demokratlar 1983 yılında yeni partilerini kurarken, partinin geleceğini CHP mirası üzerine inşa etmek yerine açıkça sosyal demokratlığa vurgu yapmayı tercih etmişlerdir. Yeni partinin ismi, ideolojisini ifade edecek biçimde Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) olarak belirlenmiş; amblemi, Altı Ok'tan farklı olarak yuvarlak bir daire içinde zeytin dalı ve dalın üzerindeki zeytin taneleri biçiminde tasarlanmıştır (SODEP, 1983). Kuruluş bildirgesinde "batılı anlamda bir sosyal demokrat parti"nin inşasının hedeflendiği belirtilmiş (İnönü, 1998a: 306-307) ve parti programında SODEP, "emeğin kitle partisi" olarak tanımlanmıştır (Kartay, 1997: 153).

Bununla birlikte, 3 Kasım 1985 tarihinde gerçekleşen SODEP- Halkçı Parti (HP) birleşmesiyle³ sosyal demokratlar, tarihsel kökleriyle hesaplaşma olanağını bir anlamda geri çevirmişlerdir. HP'yle birlikte sosyal demokrasinin amblemine ve ideolojisine "Altı Ok" yeniden girmiş, yeniden Kemalizmle sosyal demokrasiyi harmanlamaya çalışan bir siyaset anlayışı gündeme gelmiştir. Böylelikle SHP tarihi, bir bakıma, sosyal demokrasi düşüncesiyle partiyi "CHP'leştirme" düşüncesi arasındaki mücadelenin tarihi olmuştur. Ancak yine de SHP, gerek birleşen unsurların iç çelişkilerinden kaynaklanan gerekse birleşmenin getirdiği sıkıntılara bağlı olarak ortaya çıkan sorunlarına rağmen, 1980'lerin ikinci yarısında Türkiye'de demokrasi mücadelesinin önde gelen siyasal aktörlerinden biri olarak önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

² Hegemonik proje kavramı için bkz. Jessop, 1990: 207-208 ve 161-162. Türkiye'de 'yeni sağ'a dair bir inceleme için bkz. Özkazanç, 1996; ve Tünay, 2002.

³ Birleşme sürecinin ayrıntıları için bkz. SODEP, 1985: Bölüm 3, ve İnönü, 2001: 197-226.

Kuruluşundan 1995 yılında kendisini feshedip CHP'ye katılmasına kadar geçen zaman dilimi içinde SHP'deki gelişmeleri ikişer yıllık beş dönemde ele almak mümkündür. Bu dönemlerden ilki partinin HP'yle birleşme sonrasında içe dönük bir yoğunlaşmayla parti kimliği, ideolojisi ve politikalarını netleştirerek kuruluşunu tamamladığı 1985-87 yılları arasındadır. İkincisi, programatik çalışmanın tamamlandığı, partinin yüzünü dışa döndüğü, demokratikleşme mücadelesinin şemsiye örgütü haline geldiği 1987-89 dönemidir. 1989-1991 yılları arasında parti, bir yandan yoğun bir iç iktidar mücadelesine tanıklık ederken, diğer yandan da yerel seçimlerde elde ettiği başarıyı genel seçimlere taşıyarak iktidar olma gayreti içinde daha ılımlı, merkeze yakın bir söylemi benimsemektedir. 1991-1995 yıllarını kapsayan son iki dönem, SHP'nin iktidar yılları olarak adlandırılabilir. İki dönem birbirinden Erdal İnönü'nün kendi arzusuyla genel başkanlığı bıraktığı tarihte ayrılırken, ilki partinin ANAP'ın başarısızlıkla sonuçlanan 'iki uluslu' hegemonik projesine⁴ karşı Doğru Yol Partisi (DYP) ile birlikte yeni bir ulusal-popüler konsensüs yaratma çabasına; ikincisi ise bu teşebbüsün başarısızlığı, derinleşen ekonomik kriz ve siyasal istikrarsızlıkla birlikte çöküşe işaret eder.

SHP'nin Sosyal Demokrasi Modeli

SODEP-HP birleşmesi sonrasında SHP açısından öncelik, programatik olarak netleşmek, programdaki ilkeleri uygulama politikalarına dönüştürmek ve en önemlisi HP ve SODEP'ten gelen unsurlar arasındaki bütünleşmeyi sağlayarak kimliği ve ideolojisi net, örgütsel yapısı kuvvetli, ortak bir hedef doğrultusunda birlikte hareket edebilen ve hedeflerini topluma aktarabilen gerçek bir parti haline gelmek olmuştur. Bu süreçte SHP genel merkezi, parti dışına yönelik olarak her türlü temel hak ve özgürlük ihlaline karşı demokratikleşme talebini dile getirmeyi; parti içine dönük olarak ise bir program, tüzük ve somut politika önerileri çalışmasını yürürlüğe koymayı temel hedef olarak belirlemiştir. Partinin bu süreçte netleşen programı, tüzüğü ve uygulama politikaları, SHP'nin sosyal demokrasi anlayışının da temelini oluşturmuştur.⁵

⁴ 'İki uluslu hegemonik proje' kavramı için bkz. Jessop, 1984: 32-60.

⁵ 1987 yılından itibaren gerek programatik düzeyde gerekse söylem düzeyinde yakalanan gelişkinlik, parti içinde yaşanan yoğun bir tartışma ve aktif katılım sürecinin sonucudur. Parti yönetiminin inisiyatifiyle başlatılan bu süreçte tüm il örgütlerinin parti programının yenilenip ayrıntılandırılmasına katkı sağlaması istenmiştir. Bu tartışma sürecinin sonunda parti programını tamamlayıcı nitelikte uygulama politikaları ortaya çıkarılarak Üçüncü Olağanüstü SHP Kurultayı'nda kabul edilmiştir. Bkz. SHP, 1987a ve 1987b.

Partinin dönemin temel meselelerine ilişkin görüşlerini tespit etmek açısından Genel Başkan İnönü'nün 8 Kasım 1986'da gerçekleştirilen Üçüncü Küçük Kurultay'da yaptığı açılış konuşması önemli veriler sunmaktadır. İnönü, konuşmasında maddeler halinde SHP'nin 'Öncelikli Hedefler ve Seçenekler'ini sıralamıştır. Buna göre SHP'nin birinci hedefi, demokrasiyi tüm kurum ve kurallarıyla hayata geçirmektir. Bunun için Anayasa'nın geniş bir biçimde yeniden düzenlenmesi ve değiştirilmesi amaçlanmaktadır. İkinci hedef, kapsamlı bir sosyal devlet yapısı kurmaktır. Eğitim, sağlık ve konut yatırımlarına öncelik verilecek, bu alanlara ayrılan kaynaklar SHP iktidarında iki katına çıkarılacaktır. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin ilke olarak ücretsiz olması, 15 yıllık bir süre içinde ülkede sosyal güvenlik sisteminden faydalanmayan tek bir kişinin bile kalmaması hedeflenmektedir. Üçüncü olarak, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi, bu çerçevede de asgari ücretin arttırılması, özgür bir toplu sözleşme düzeni ve etkin grev hakkının işçilere tanınması öngörülmektedir. Memur ve emekli maaşlarının, tarım ürünleri destekleme fiyatlarının arttırılması, küçük üreticilerin faiz borçlarının bir defaya mahsus affedilmesi, esnaf ve zanaatkârlara ucuz kredi olanakları sunulması vaat edilmektedir. Ayrıca kooperatifleşmeye özel vurgu yapılmakta, bölgesel eşitsizliklere dikkat çekilmekte, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için özel bir kalkınma planı hazırlanması öngörülmektedir (İnönü, 1998b: 116-117).

Parti Programı incelendiğinde de bu hedeflerin SHP'nin sosyal demokrasi anlayışı ve Türkiye analizini ortaya koyacak biçimde geliştirildiği görülmektedir. Buna göre SHP, "demokratik, bağımsız ve üretici bir toplum düzeni" oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu düzende devlet, halk için oluşturulmuş, halkın üzerinde ve dışında değil, onun gereksinim duyduğu işlevleri görece bir örgüttür. Temel hak ve özgürlüklere dayalı, çoğulcu ve katılımcı bir demokrasi hedeflenmektedir. Ancak SHP'nin demokrasi anlayışı, siyasi yaşamla sınırlı değildir. İşyerinde demokrasi ile merkezi yönetim anlayışından sıyrılmış, yerel yönetimlere, sendikalara, derneklere ve benzeri örgütlere önem veren bir yönetim anlayışının hayata geçirilmesi savunulmaktadır (SHP, 1991a: 15-16). Bu amaçla, SHP, siyasal partilerle sendikalar ve diğer sivil toplum örgütleri arasında işbirliğini önleyici sınırlamaların kaldırılmasını için çalışacağını belirtmektedir (SHP, 1986: 26).

SHP Programı'na göre toplumda gerçek anlamda eşitliğin olması ancak toplumsal ve ekonomik boyutlarda da adaletin sağlanmasıyla gerçekleştirilebilir. Sosyo-ekonomik adaletle bütünleşmemiş siyasal özgürlükler biçimsel olarak kalmaya mahkûmdur. SHP, "eşitsizliği yeniden üretmeyen bir toplum" düzeni vaat ederken, yalnızca bireylerin eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasını değil, adil bir servet ve gelir dağılımı yaratma hedefini ortaya koymaktadır (SHP, 1986: 9).

Sosyal demokrat bir parti olma iddiasındaki SHP, toplumsal tabanı olarak işçiler, memurlar, küçük üreticiler, çiftçiler, esnaf ve zanaatkârlar gibi toplumsal tabakaları tespit etmiştir (SHP, 1986: 27). Öte yandan parti, Türkiye toplumunda işçi sınıfının gelişkinlik düzeyi ve Batı sosyal demokrat partilerinin deneyimlerini de göz önünde bulundurarak, yalnızca işçi sınıfını değil, en geniş ifadesiyle, “toplumun ekonomik açıdan güçsüz” kesimlerinin, çalışanların temsilciliğini yapma iddiasındadır. Nitekim toplum, tekelci sermaye ile emeğiyle geçinenler biçiminde ikiye ayrılmakta ve SHP, açık bir biçimde tekelci sermaye karşısında çalışanların haklarını savunma iddiasını dile getirmektedir (SHP, 1986: 37).

Emeği en yüce değer olarak tanımlayan SHP, emeğin sömürüsüne son verme iddiasındadır. Ancak “çalışma yaşamını bu sömürüyü ortadan kaldıracak biçimde yeniden düzenleme” iddiasına karşın, bunun nasıl gerçekleştirileceği Program’da açıkça belirtilmemiştir. Yalnızca, “işçi ve işveren ilişkilerinde emeğin sömürüsünü ortadan kaldırma açısından güçlü sendikacılığın oynayacağı role” dikkat çekilmekte, “sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev haklarının yaygınlaştırılması ve giderek tüm çalışanları kapsaması” amaçlanmakta ve “çalışanların gerek çalıştıkları işyerlerinde, gerekse ülke yönetiminde alınacak tüm kararlara katılma yollarının açılması” hedeflenmektedir (SHP, 1991a: 145).

SHP, çalışma yaşamına yönelik kapsamlı bir reform gerçekleştirme, çalışma yaşamının ana hatlarını oluşturan kanunları yenileriyle değiştirerek evrensel normlara uygun bir düzen oluşturma gayretindedir. Parti, ücret artışları ve sosyal yardımlar gibi kısa vadeli vaatlerin yanı sıra, radikal değişiklikleri de gündeme getirmektedir. ILO standartlarında sendika ve toplu pazarlık hakkı, kamu çalışanlarına sendika ve grev hakkı, 2821 Sayılı Sendikalar Yasası ile 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası yürürlükten kaldırılması, menfaat, hak, dayanışma ve genel grev hakkının sağlanması, 1 Mayıs’ın resmi olarak İşçi Bayramı olarak ilan edilmesi, işsizlik sigortasının hayata geçirilmesi gibi vaatler, SHP’yi diğer siyasal partilerden farklı kılmaktadır. Dahası çalışma yaşamına ilişkin önerileri, SHP’nin hedeflediği toplum modelinin de ipuçlarını vermektedir. Sendikalar ve meslek örgütlerinin güçlendirilmesiyle birlikte sivil topluma dayalı bir örgütlenmenin sağlanacağı öngörülmekte, çalışanların karar alma süreçlerine etkin katılımının sağlanmasıyla, yalnızca ekonomik hayatta değil, siyasal hayatta da demokratikleşmenin derinleşeceği öne sürülmektedir (SHP, 1991a: 146-150).

Öte yandan partiyle sendikalar ve meslek örgütleri arasındaki ilişkinin niteliğine dair değerlendirmeler yok denecek kadar azdır. SHP’nin “çalışanların örgütleri olan sendikaların siyasal etkinlik dışında bırakılmalarına karşı” olduğu

ifade edilmekle birlikte, sendikalara siyaseti yasaklayan kanunların kaldırılması-
nın ardından parti ile sendikalar arasında ne tür bir ilişkinin kurulacağı ortaya
konmamaktadır.

Programda piyasa mekanizmasının olumlu işlevleri olduğu kabul edilmekle
birlikte, bu işlevlerin yalnızca tam rekabet piyasası içinde gerçekleşebileceği, bu-
nun da hemen hiç geçerli olmadığı belirtilmektedir. Bu yüzden SHP'ye göre "eşit-
siz büyüme, bölgesel farklılıklar, iç ve dış ticarete fiyatların belli kesimler aleyhi-
ne değişim göstermesi, ekonomik aksaklıklar, gelir bölüşümünde adaletsizlikler,
piyasa mekanizmasının ortaya çıkardığı sorunlardır. Parti, piyasa mekanizmasının
sağladığı olanaklardan yararlanırken, ortaya çıkardığı bu tür sakıncalardan kaçın-
mak için etkin bir ulusal planlamanın gerekli olduğunu kabul eder" (SHP, 1986:
7-8).

Bu bağlamda planlama SHP'nin ekonomi politikasının temelini oluşturur.
Kaynakların en etkin şekilde değerlendirilmesi, hızlı kalkınmanın sağlanması,
işsizliğin azaltılması, pek çok ekonomik ve sosyal sorunun çözümü, sanayileşme-
nin gerçekleştirilmesi, dış ekonomik ilişkilerde bağımsızlığın elde edilmesi ve
hakça bir gelir dağılımının sağlanması planlamayla gerçekleştirilebilir. Demokra-
tik bir biçimde, kooperatifler, sendikalar, dernekler, meslek kuruluşları, üniversi-
teler, kamu kuruluşları ve özel kesim temsilcilerinin katılımıyla hazırlanacak plan-
lar, devlet kesimi için zorunlu, özel kesim için yönlendirici nitelikte olacaktır.
Devlet doğrudan üretim işlevleri üstlenerek kalkınmanın hızlanmasına ve eko-
nominin daha iyi işlemesine katkı sağlayacaktır (SHP, 1986: 19-25).

SHP'nin kalkınmayı sağlamak için yürürlüğe koymayı vaat ettiği 'yeniden in-
şa programı' büyük ölçüde devletin imkânlarına dayanmakta, ithal ikâmeciliği sa-
nayileşme hamlesi için önemli bir model olarak benimsemekte, sınırlı sayıdaki re-
kabet gücü yüksek sanayi dallarında ise dışa açılmacı bir yaklaşımın benimsenebi-
leceğini savunmaktadır. Sanayileşmenin temelini ara malları ve yatırım malları üre-
ten sanayi kolları oluşturacak, böylelikle öncelikli olarak ülke ekonomisi ve güven-
liği dışa bağımlılıktan kurtulacaktır. Korumacı ve ithal ikâmecî bir sanayileşme
anlayışı SHP programının özünü oluşturmaktadır. SHP, ithal ikâmecî sanayileşme
stratejisinin gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye açısından önemli avantajlar
sunduğunu, sanayi üretiminin çeşitlenmesini ve iç ilişkilerin yoğunlaşmasını sağla-
dığını, bu özelliklerin de dışa açılmayı kolaylaştıracağını öne sürmektedir. Sosyal
demokratlara göre yapılması gereken, bir sanayi planı çerçevesinde ithal ikâmesi,
korumacılık ve dışa açılma stratejilerinin uygun bir bileşiminin elde edilmesidir
(SHP, 1986: 34 ve 1991a: 58-62).

SHP, sanayileşme stratejisi çerçevesinde yabancı sermayeye karşı olmamakla birlikte, ulusal çıkarları ön planda tutan bir politikanın izleneceğini, rekabetin ulusal sanayinin çıkarına olacak biçimde düzenleneceğini belirtmektedir. Dahası yabancı sermayeden, ileri teknoloji getirmesi, ülkenin sanayi gelişimini hızlandırması, ihracata olanak vermesi, ödemeler dengesine olumlu etki yapması gibi ölçütler göz önünde tutularak yararlanılması ön görülmektedir (SHP, 1991a: 60).

Öte yandan o dönemde ANAP iktidarının özelleştirmeye çalıştığı KİT'ler SHP için sanayileşmenin en güçlü aracıdır. SHP'ye göre yapılması gereken KİT'lerin özelleştirilmesi değil, etkin bir şekilde işlemeleri için gerekli yapısal düzenlemelerin hayata geçirilmesidir. Azgelişmiş ülkelerin yalnız girişimcilikle çağdaş sanayi toplumu haline gelmeleri olanaksız olduğu için, KİT'lere özel bir önem verilmesi gerekir. Ayrıca KİT'lerin dar gelirliiler açısından yaşamsal önem taşıyan sosyal işlevleri de vardır. Temel gıda, giyim, yakacak ve ısınma maddelerinin üretiminin KİT'ler aracılığıyla devam ettirilmesi ve satış mağazası zinciriyle halka ulaştırılması öngörülmektedir. Ayrıca SHP, KİT'lerin yönetimine çalışanların katılımının sağlanacağını vaat etmekte, bunun verimlilik artışını da beraberinde getireceğini öne sürmektedir. KİT'lerin özelleştirilmesine açıkça karşı çıkan SHP, ANAP'ın stratejisine karşı kamulaştırmayı gündeme getirmektedir: "KİT'lerin özel sektöre satılması halinde, SHP iktidara geldiğinde, toplumun malı olan bu kuruluşları, satış fiyatı üzerinden derhal geri alacak, geçen zaman içindeki işlemlerden hiçbir biçimde sorumluluk kabul edilmeyecektir" (SHP, 1991a: 66).

SHP iktidarında devlet, yatırımcı niteliği ağırlıkta olan, sosyal harcamalarda kısıntı yapmayan sosyal devlet olacaktır. Parti, çalışma hakkını temel bir hak olarak tanımlayarak tam istihdamı öncelikli hedeflerinden biri olarak tespit etmiş, devleti bunu sağlamakla yükümlü gördüğünü ilan etmiştir. İşsizliğin çözümünde hızlı kalkınma ve sanayileşme esas rolü oynayacak olmakla birlikte, SHP kısa vadede de istihdamı arttırmak amacıyla "Herkes İş" programını uygulamaya koymayı vaat etmektedir. İçeriği hakkında ayrıntılı bilgi verilmeyen bu istihdam programı, doğrudan üretime yönelik önlemlerle (altyapı, yol yapımı, ağaçlandırma vb.) beceri kazandırmaya yönelik eğitim faaliyetlerinin hayata geçirilmesini öngörmektedir. Ayrıca tam istihdam sağlanana kadar işsizlik sorununun sıkıntılarını hafifletmek amacıyla işsizlik sigortasının oluşturulması hedeflenmektedir (SHP, 1991a: 132-136).

SHP ayrıca, tüm yurttaşların tek bir ortak sosyal güvenlik sisteminden faydalanmasını, sosyal güvenlik kurumlarının yönetimlerine o kurumlardan faydalananların katılımını, "halkın temel sağlık gereksinimlerinin devlet tarafından ücret-

siz olarak karşılanmasını”, “eğitimin devlet eli ile örgütlenmesini, yaygınlaştırılmasını, denetimini ve sağlanmasını” ve özel okullar ile özel dershanelerin aşamalı olarak kaldırılmasını sağlamayı vaat etmektedir (SHP, 1991a: 139, 31 ve 194).

SHP'nin sosyal demokrat anlayışının temelini oluşturan bu vaatleri hayata geçirmek için başvuracağı başlıca araç ise vergilendirme politikası olarak tespit edilmiştir. Parti, uygun bir vergilendirme politikasıyla toplumun kalkınmasında devletin enflasyon sorununa düşmeksizin işlevlerini yerine getirebileceğini savunmaktadır. Vergi sisteminde öncelikli olarak hedef, ekonomik büyümeyi güçleştirici, yatırımların önünü kesen unsurların ortadan kaldırılması, sanayileşmeyi özendirerek önlemlerin yürürlüğe konmasıdır (SHP, 1986: 41).

Bununla birlikte, sosyal demokrat bir parti olarak SHP, vergilendirmeyi yalnızca devletin bir gelir kaynağı şeklinde değil, arzu edilen sosyal demokrat toplum modelinin yaratılmasında başvurulacak başlıca araçlardan biri olarak değerlendirmektedir. Parti, “gelirin daha adil dağılımında, topluma katkıda bulunmadan sağlanan kazanç yollarını tıkamada, toplumda sağlıklı tüketim kalıpları oluşturmada, üretimin özendirilmesinde ve yatırımların güçlendirilmesinde vergi politikalarından yararlanılmasını gerekli” bulmaktadır (SHP, 1986: 41-42). 1980'li yıllarda ANAP iktidarı tarafından uygulanan vergilendirme politikalarının üst gelir gruplarını ödüllendiren, buna karşılık alt gelir gruplarını daha da yoksullaştıran adaletsiz bir vergi sistemi yarattığını savunan SHP, kazancın kaynağı ve tutarı bakımından adil bir vergilendirme politikasına ihtiyaç olduğuna işaret etmekte, emek kaynaklı gelirlerin daha az, sermaye kaynaklı gelirlerin daha çok vergilendirilmesini gerekli görmektedir (SHP. 1991a: 120).

Öte yandan SHP'yi 1980'ler boyunca ayırt edici kılan, bütün bu vaatlerin ötesinde siyasal alanda izlediği strateji olmuştur. SHP'nin 25 Haziran 1988 tarihinde gerçekleştirilen II. Olağan Kurultay'da gündeme getirdiği ‘Toplumsal Değişim Projesi’, partinin 1980'ler boyunca izlediği temel siyasal stratejinin bir özeti niteliğindedir (bkz. İnönü, 1998b: 166-173). Buna göre öncelikli hedef, 1980 sonrasında toplumda yaşanan depolitizasyondan çıkılmasını sağlamaktır. SHP liderliği, partinin toplumsal muhalefetin yükselişine öncülük etmekle yükümlü olduğunu belirtmektedir. Siyasal alanda atılması gereken en önemli adım, 1982 Anayasası'nın değiştirilmesi, düşünce özgürlüğü önündeki engellerin kaldırılması, sendikal yaşamın Batılı ölçütler düzeyine yükseltilmesidir. SHP iktidarında meslek örgütleri, dernekler, kooperatifler üzerindeki anti-demokratik sınırlamaların kaldırılacağı vaat edilmektedir. Yine çok önemli bir gelişme olarak SHP lideri İnönü, sorunu tanımlamaktaki sıkıntısına rağmen, ‘Kürt Sorunu’nu parti gündemine al-

makta, “Güneydoğu ve Doğu illerimizin bazılarında vatandaşlarımızın yıllardır çektiği huzursuzluk, gerçekçi ve demokratik yaklaşımla giderilmeli” demektir. Ayrıca işkencenin önlenmesi, kapsamlı bir genel af çıkarılması, 1402’liklerin haklarının geri verilmesi, basın özgürlüğünün sağlanması diğer vaatler arasındadır (İnönü, 1998b: 166-169).

İktidar Arayışı ve Söylemde Revizyon

Öte yandan SHP’nin programatik düzeydeki söyleminin gerçeklikle ilişkisi önemli bir tartışma konusudur. Kuşkusuz bir siyasal parti için programındaki ilkelere ve onlar çerçevesinde geliştirilen uygulama politikalarından daha önemlisi, bu vaatlerin reel siyasetin içinde nasıl bir söylemin içine eklemlendiği ve ne kadar somutlaştırılabildiğidir. İlkeler düzeyinde partinin savunur görüldüğü bir politika, parti içi güç dengeleri ya da dışsal baskıların etkisiyle arka plana itilebilmekte, hatta değiştirilebilmektedir. Nitekim SHP de bu durumu açık bir biçimde tecrübe etmiştir.

İnönü’nün SHP’nin “Toplumsal Değişim Projesi”ni kamuoyuna duyurduğu II. Olağan Kurultay’ın ardından partinin özellikle ekonomi politikalarında belirgin bir değişim yaşandığı gözlemlenmektedir. Ancak bu değişim, ilan edilen ‘Proje’nin içeriği doğrultusunda değil, ondan oldukça farklı bir değişimdir. Bu Kurultay’da Deniz Baykal’ın genel sekreterliğe seçilmesi⁶ ve Baykal ekibinin parti yönetiminde etkin bir rol üstlenmesi, parti politikaları ve söyleminin de bu ekibin görüşleri doğrultusunda bir değişimden geçmesini beraberinde getirmiştir (Ergül, 2000: 154-155). 1988 senesinin ikinci yarısından itibaren SHP yönetimi parti programından bağımsız bir duruş sergilemeye, programdaki ilke ve hedefleri arka plana itmeye başlamış⁷, özellikle 1991 seçimleri öncesi ve sonrasında belirgin bir biçimde ekonomi alanında daha liberal bir anlayışı benimsemiştir.

Baykal’ın Haziran 1988’den Eylül 1990’a kadar süren genel sekreterliği döneminde SHP, kalkınma hedefli büyük çaplı bir ekonomik dönüşüm arayışından uzaklaşarak, ekonomi alanındaki somut sorunlarla ilgili somut öneriler ve pragmatik çözümlere yönelmiştir. Parti, kamuoyunu ekonomiyi ANAP’tan daha iyi yöneteceğine ikna etmeye çalışmaktadır. Kalkınma vurgusunun yerini hızlı büyüme hedefi almıştır. Piyasa kavramından daha olumlu ifadelerle bahsedilmeye başlan-

⁶ İnönü’nün Baykal’ın genel sekreterliğini kabul etme nedenlerine dair bir değerlendirme için bkz. Laçiner, 1990.

⁷ Bu dönemdeki değişimi izlemek için bkz. SHP, 1988 ve 1989a. Karş. SHP, 1986.

mıştır. Parti programında piyasa mekanizmasının doğası itibarıyla eşitsizlik üreten özellikleri eleştirilmesine karşın, 1988 sonrasında artık piyasa ekonomisinin kendisi değil, iktidar partisi tarafından işletiliş biçimi eleştirilmektedir. KİT'lerin neden olduğu bütçe açıkları SHP'nin de gündemine girmiş bulunmakta; büyük çaplı merkezi planlama yerine "esnek sektörel planlama" savunulmaktadır. Ayrıca ulusal pazara yönelik korumacılık anlayışı da büyük ölçüde terk edilmiştir ve dünya ekonomisiyle bütünleşme gerekliliği sıklıkla dile getirilmektedir (Ayata, 1992: 58-59).

Genel Başkan İnönü, İstanbul Ticaret Odası'nın düzenlediği davette yaptığı konuşmada, partisinin ekonomik modelini "planlı sosyal piyasa ekonomisi"⁸ olarak tanımlamış, SHP'nin kesinlikle dışa açılmaya karşı olmadığını, ancak ANAP iktidarının uyguladığı politikanın terk edilerek hayali ihracatların önüne geçilmesi gerektiğini, kendilerinin ihracatın üretim aşamasında desteklenmesini savunduklarını belirtmiştir. Ayrıca İnönü'ye göre SHP, "KİT'lerin özelleştirilmesi konusunda bağınaz bir tutum içerisinde değildir. Devlet zaman içinde ve özellikle gelir dağılımı adaletli bir konuma gelince bazı sektörlerde doğrudan üretim yapmaktan vazgeçebilir." (İnönü, 1989: 18).

Böylelikle SHP, 1991 genel seçimleri öncesinde, programındaki ve uygulama politikalarındaki çok açık ifadelerle karşın, gerek devletin ekonomiye müdahalesi, gerekse özelleştirme konusunda farklı bir strateji benimsemiş, ekonomik programını iş dünyasını ürkütmeyecek biçimde revize etmeyi tercih etmiştir. SHP'nin ekonomik konulardaki sözcüsü Onur Kumbaracıbaşı, iktidar olmaları halinde hiçbir kesimi ürkütmeyecek ılımlı bir programı yürürlüğe koyacaklarının garantisini vermektedir. Bununla birlikte ilk aşamada enflasyondan en olumsuz etkilenen kesimleri rahatlatacak ücret ve gelir politikaları izleme vaadinde de bulunmaktadır (*Cumhuriyet*, 2 Ekim 1991). Ayrıca SHP söyleminde devletin ekonomideki rolünün daha sınırlı bir çerçevede ele alındığı ve özel sektöre belirgin bir vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir: "Sanayileşme atılımı ve geleceğin sanayilerine yönelik özel sektör tarafından gerçekleştirilecek. Devlet, yön gösterici ve teşvik edici rol oynayacaktır. Ancak beklenen atılım gerçekleşmezse belli alanlarda kendisi de devreye girebilecektir" (SHP, 1991c).

Esasında 1990'larla birlikte SHP, ithal ikâmeciliğin temel önemde olduğu karma ekonomi anlayışı yerine "sosyal piyasa ekonomisi"ni benimsemeye baş-

---

⁸ İnönü'nün "planlı sosyal piyasa ekonomisi" tanımı için bkz. İnönü, 1989: 19. Aynı yaklaşım partinin 1991 seçim bildirgesine de yansımıştır. Bkz. SHP, 1991b: 4.

lamıştır. Sistematik bir dönüşüm vaadinin yerini ANAP politikalarının eleştirisi alırken, devletin ekonomideki rolü, KİT'lerin özelleştirilmesi, yabancı sermaye ve dış pazarlara açılma gibi pek çok konuda parti programındaki ilkeler göz ardı edilmiş, hatta gerek parti içinde gerekse kamuoyunda SHP'ye yoğun bir biçimde programını yenileme çağrısı yapılmaya başlanmıştır.⁹

Öte yandan parti programı incelendiğinde, SHP'nin sosyal demokrattığı daha çok ekonomik ve sosyal politika bağlamında ele aldığı, nasıl bir demokrasi sorusunun yanıtının ise daha yüzeysel bir biçimde işlendiği ve siyasal yapıda dönüşüm gerektiren konulara değinilmemeye özen gösterildiği dikkat çekmektedir. 12 Eylül rejiminin siyasal yapı içindeki uzantıları, ordunun siyaset üzerindeki etkisi, Cumhurbaşkanının yetkileri, etnik ve kültürel haklar gibi sorunlara, gerginlikler yaratarak demokrasinin kurumsallaşmasını engellemek adına hemen hiç değinilmemektedir. Bu ihtiyatlılığın en belirgin örneği anayasa konusudur. Parti tabanından gelen baskıya rağmen genel merkez yönetimi, 1982 Anayasası'nın yerine yeni bir anayasanın yapılmasını ısrarla gündemine almaktan kaçınmıştır (Alpay ve Gürsel, 1986: 12). Bununla birlikte, SHP'nin reel siyasette öne çıktığı konu, ironik bir biçimde, ekonomik ve sosyal politika önerileri değil, demokratikleşme mücadelesi olmuş, parti diğer partilerle farkını bu alandaki açılımları ve tepkileriyle ortaya koymuştur.

Programatik düzeyde ekonomik ve sosyal politikalara verilen ağırlığın nedenini, SHP'nin sosyal demokrasiyi algılama biçiminde aramak gerekir. SHP yönetimine göre sosyal demokrasinin özünü, liberal demokrasiyi tamamlayan bir ekonomik ve sosyal politikalar kümesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla partinin ayırt edici özelliği, verili kabul edilen demokratik değerler değil, merkez sağ partilerinden farklı ekonomik ve sosyal politikalar olmalıdır. Ancak merkez sağ partiler, Türkiye toplumunun 12 Eylül darbesi sonrasındaki demokratikleşme ihtiyacını karşılayamadığı için, reel politika içinde SHP'yi farklılaştıran, demokratikleşme doğrultusundaki eylemleri olmuştur. Nitekim partinin demokratikleşme mücadelesi içinde benimsediği duruşun, parti yönetiminin vizyonunu aştığı söylenebilir. 12 Eylül rejiminin koşulları altında sol kamuoyunun SHP'den beklentisi, partinin kendi çizgisini aşarak toplumsal muhalefetin önemli bir bileşeni olmasını sağlamıştır.

Buna karşın Baykal'ın 1988'de SHP genel sekreteri olmasını, bu çizgi dışına çıkma durumunun dizginlenme çabası olarak değerlendirmek gerekir. Ayrıca

⁹ SHP'nin ekonomi alanındaki 'liberalleşme' eğilimi için bkz. SHP, 1991a; 1991d; ve 1991e.

parti programında siyasal alanın zayıf kalması, SHP'nin bir hizipler koalisyonu olmasıyla ilgilidir. Bu hizipler arasında sosyal demokrat model, genel bir reçete olarak kabul görmektedir, ancak 12 Eylül rejiminin tahlili, onunla mücadele, Kürt sorunu, insan hakları ihlallerine karşı izlenecek tutum, emekçilerle ilişkilere dair strateji ve belki de en önemlisi, partinin kendi dışındaki solla ilişkisine dair fikir uyuşmazlığı, bu konuların programatik metinlere ve uygulama politikalarına dönüşmesini engellemiştir.

Öte yandan SHP, iktisadi alanda 1980 öncesinin çizgisini sürdürmekle eleştirilmiştir. Gerçekten de parti programındaki haliyle SHP'nin ekonomi programı, özü itibarıyla 1980 öncesini yansıtmakta, neoliberal politikalara karşı gerçekçi bir alternatif sunmamaktadır. 1980 sonrasındaki ekonomide yeniden yapılanma süreci hiç yaşanmamışçasına aynı analizler varlığını korumakta, adeta 1970'lerin ithal ikâmecî modeline geri dönüş savunulmaktadır. Özellikle küresel piyasalarla eklemlenme konusunda kat edilen yol, SHP'nin farklı bir yaklaşım geliştirmesini zorunlu kılmasına rağmen, parti liderliği uzunca bir süre Keynesyen politikaları savunmaya devam etmiş, kriz derinleştğinde ise neoliberal anlayışla uzlaşma eğilimi belirmiştir. Dahası ANAP öncülüğünde ülkede hâkim kılınan yeni sağcı ideoloji, yalnızca iktisat politikaları ya da sosyal politikalar ekseninde değil, kendisini tüm düzeyleri kesen bir bütüncül proje olarak sunmakta olduğu için, buna karşı soldan girişilecek bir karşı-hegemonya mücadelesinin de birbirinden kopuk siyasal, iktisadi, sosyal vaatlerle değil, radikal bir toplumsal dönüşümü hedefleyen bir siyasal projeye temellendirilmesi gerekmektedir.

Kuşkusuz böyle bir siyasal projeyi etkili kılacak olan, bir siyasal partinin onun taşıyıcılığını yapmasından öte, toplumun içine nüfuz edebilmesidir. Partinin, özellikle de sol bir kitle partisinin, kitleleri sürükleyecek, insanlara inanç ve heyecan verecek bir dinamizmi olması gerekir. Bunun merkez sol açısından koşulu da, sosyal demokrasinin parti programında gönderme yapılan bir ideoloji olmanın ötesinde çeşitli toplum kesimleriyle sıkı bağları olan bir siyasal/toplumsal hareket dönüşebilmesidir. 1982 Anayasası'nın ana hatlarını belirlediği hukuki-kurumsal yapı içinde böyle bir bağın kurulması kuşkusuz son derece güçtür. Ancak 1980'ler boyunca yürütülen aktif demokrasi mücadelesi ve özellikle 1980'lerin sonuna gelindiğinde yükselen işçi sınıfı hareketi,¹⁰ söz konusu bağların kurulması doğrultusunda önemli fırsatları da beraberinde getirmiştir.

---

¹⁰ Burada 1988 yılında başlayan bir dizi hükümet karşıtı eylem, miting ve boykot, 1989 yılına damgasını vuran 'Bahar Eylemleri' ile 1990 ve 1991 yıllarındaki grevler gibi işçi eylemliklerine gönderme yapılmaktadır. Söz konusu eylemler hakkında bkz. Mahiroğulları, 2005 ve Koç, 2003.

Nitekim toplumsal muhalefetin doruk noktasına ulaştığı esnada SHP, 26 Mart 1989 yerel seçimlerinden % 28,69 oy oranıyla birinci parti olarak çıkmayı başarmıştır. Bu oy oranından daha önemlisi, SHP'nin kazandığı belediye başkanlıklarıdır. SHP, toplam yedi büyükşehir belediyesinden altısını (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Gaziantep ve Kayseri Belediye Başkanlıklarını) kazanmış, bu kentlerdeki oy ortalaması % 38'in üzerine çıkmıştır. Toplamda 39 il, 283 ilçe ve 327 kasaba belediyesinin kazanılmasıyla Türkiye'deki kent nüfusunun yaklaşık % 65'inin yönetimi SHP'ye geçmiştir.

SHP'nin bu başarısı, toplumsal muhalefetin yükselişi göz önünde bulundurulmadan değerlendirilemez. Her ne kadar SHP, sendikal hareket içinde doğrudan bağlantılarla yönlendirici bir güce sahip olmasa da, siyasal konjonktür, işçi sınıfının örgütlü kitlelerinin SHP'ye yönelmesi için son derece müsaittir. SHP'nin bu fırsatı değerlendirebilmesinin öncelikli koşulu, dayanacağı toplumsal taban konusunda açık bir tercih yapmak ve söylemini ve politikalarını bu doğrultuda geliştirmektir. Ancak SHP yönetimi bu noktada gerekli stratejik hamleleri yapmaktan ısrarla kaçındığı gibi, özellikle 1990'lara girerken söylemini de daha ılımlı unsurlarla revize etmeyi seçti. SHP'nin kuruluş aşamasını tamamlamasının ardından dışa dönük, iktidar hedefli bir siyasal stratejiyi benimsemesi beklenirken, parti içinde yeniden patlak veren parti kimliği ve ideolojisine yönelik tartışmalar ve gruplar arasındaki çetin güç mücadelesi, toplumsal muhalefet dinamiğinin kaçırılmasında etkili oldu. 1989 yerel seçimlerinden 1991 genel seçimlerine uzanan süreç içinde partinin emekten ve demokrasiden yana daha sol bir çizgiyi benimsemesi gerektiğini savunan 'Sol Kanat' tasfiye edilirken, SHP tüm toplum kesimlerini kucaklamayı hedefleyen bir merkez parti pozisyonuna doğru konumlandı.

SHP'nin Aynası: Parti İçi Güç Mücadelesi

1980 sonrası dönemde merkez sol siyaseti karakterize eden temel etken, hareketin içindeki farklı grupların benimsediği stratejiler arasındaki mücadele olmuştur. Sosyal demokrasinin bu dönemdeki gelişimi üzerinde etkili olan diğer tüm içsel unsurlar, ideolojiden parti kimliğine, söylemden somut politikalara, toplumsal tabandan parti örgütlenmesine kadar sosyal demokrat hareketin kendi bünyesiyle ilgili tüm unsurlar, esas olarak bu mücadele içinde şekillenmiştir. Mücadelenin Baykal'ın ismiyle anılan ve SHP'nin 'sağ' kanadı olarak değerlendirilen tarafı, SHP'yi Kemalist ilkeler doğrultusunda yeniden yapılandırarak tüm toplum kesimlerine seslenen, yalnızca emekçi sınıflar ve Kürtlerle Aleviler gibi toplumun görece marjinal kesimlerinin değil, sanayileşme, kalkınma ve büyüme vurgusuyla sermayenin üret-

ken kesimlerinin de desteğini alan, bu arada egemen çevrelere devlet yönetimi konusunda güven veren bir parti haline getirmeyi hedefliyordu.

Buna karşılık Sol Kanat, SHP'nin sosyal demokrasinin evrensel ilke ve değerlerine bağlı, ideolojik olarak netleşmiş, içinden geldiği CHP geleneğiyle barışık, ama artık onu aşan ve sorunlu yönleriyle hesaplaşan, öncelikli olarak toplumun emekçi ve dezavantajlı kesimlerine seslenen, sermaye - emek karşıtlığında tavrını açıkça emekten yana koyan, 12 Eylül rejimiyle mücadele, insan hakları ihlalleri ve Kürt sorunu gibi konularda aktif tavır alan, sosyalist sol ve diğer muhalefet unsurlarını dışlamayan ve kendi içinde demokrasinin tüm gereklerini yerine getiren katılımcı bir sol parti haline gelmesini savunuyordu.

İnönü liderliğinin temsil ettiği üçüncü bir yaklaşım ise, bu iki strateji arasında bir sentez arayışındaydı. CHP geleneğini benimsemekle birlikte Batılı anlamda sosyal demokrat bir parti haline gelmek, emeğin kitle partisi olmaya çalışırken geniş toplum kesimlerini partiden koparmayacak bir söylem geliştirmek, demokrasi mücadelesinin öncüsü olmaya çalışmak, ama egemen çevreleri ürkütmemek bu yaklaşımın öncelikleri arasındaydı. Her ne kadar Erdal İnönü 1993 yılında kendi kararıyla genel başkanlığı bırakana kadar partinin liderliğini sürdürmüşse de, SHP'nin kimliği, söylemi ve politikaları, İnönü liderliğinden çok, bu üç eğilim arasındaki mücadele içinde şekillendirilmiştir.

Bu mücadele sürecinde Baykal'ın genel sekreterliğinde geçen yaklaşık iki yıllık dönem, 1990'lardaki sosyal demokrat stratejilere yön vermesi açısından belirleyici önemde oldu. Baykal'ın genel sekreterliğinde partinin kimliği ve söylemi belirgin bir biçimde değişti. Bu değişim, belirli bir iktidar olma formülasyonuna dayanıyordu. Baykal ekibine göre, 1990'lara girerken sağ-sol ayrımı anlamını yitirmiş durumdaydı. Özal iktidarının sonu gelirken ve sermaye çevreleri bile ANAP'tan desteğini çekerken SHP için iktidar olmanın yolu, emekçiler, Kürtler ve Alevilerin desteğinin ötesinde bir kapsayıcı söylem geliştirerek 1990'lara yön verecek yeni bir ulusal-popüler konsensüsün öncülüğünü yapmaktı. Bu doğrultuda öncelikli olarak parti kimliğinin egemen çevrelere tedirginlik veren özelliklerinin ortadan kaldırılması ve tüm toplum kesimlerini kapsayan, temelini Kemalist ilkelerin oluşturduğu yeni bir merkez söylemin inşa edilmesi gerekiyordu.

SHP için 1989 yerel seçimlerinin ardından iktidar olma olasılığının açıkça belirginleşmesinden sonra parti yönetimi için esas sorun, SHP'nin parti kimliği, ideolojisi ve ülkenin sorunlarına yönelik siyasal-toplumsal programlarından çok

bir imaj arayışı oldu. Bu arayış kuşkusuz Baykal'ın liderlik mücadelesinden bağımsız düşünülemez. Çünkü 1990-92 yılları arasında üç kez parti başkanlığı için İnönü ile yarışacak olan Baykal'ın parti liderliğine adaylığına dair temel gerekçesi İnönü'nün partiyi iktidara taşıyacak bir lider olmaması ve kendisinin böyle bir misyonu taşıyacak vasıflara sahip olmasıydı. Baykal'ın liderlik kampanyasının temelini kendi üzerinden partinin imajını yenileme söylemi oluşturuyordu. Bu bağlamda Baykal, genç, dinamik ve yenilikçi bir lider olarak resmediliyordu.

Bu süreçte ANAP'tan uzaklaşan sermaye çevreleri de SHP çizgisine daha ılımlı yaklaşıyordu (Buğra, 1995: 338-347). Bu çerçevede TİSK Başkanvekili Ali Nizamoğlu'nun sosyal demokrasi, SHP ve Deniz Baykal'la ilgili görüşleri dikkat çekicidir. SHP iktidarının Türkiye'nin AT'ye girişini kolaylaştıracağını belirten Nizamoğlu'na göre "Deniz Baykal görüşlerinde samimiyse, Türkiye için aranan liderdir. Söylediklerini gerçekleştirebilir ve Türkiye'de bir 'Gonzales modeli' oluşturursa, Türkiye için bir şanstır. Eğer Baykal parti içinde sorumluluğu alır ve iktidara gelirse, partideki aşırı uçlar, ayrılıkçılar temizlenirse, SHP Türkiye için ümit verici olur. SHP, önümüzdeki beş yıl içinde bir alternatif oluşturabilir ” (Hürriyet, 14 Mayıs 1990).

Bu doğrultuda, "SHP'nin CHP'leştirilmesi" tartışmasıyla başlayan süreç, Sol Kanat'ın önemli bir kısmının marjinalleştirilmesi, parti örgütünün yapılan tüzük değişiklikleriyle tamamen genel merkezin kontrolü altına alınması, 7 Kürt kökenli milletvekilinin ihracı ve sonrasında gelen istifalarla partinin 'aşırı unsurlar'dan temizlenmesiyle devam etmiş, Baykal'ın yeterince güçlendiğini düşünerek İnönü'nün karşısına genel başkan adaylığı olmak üzere genel sekreterlikten istifa etmesiyle sonlanmıştır.

Baykal'ın SHP'de genel sekreterlik yaptığı dönem aynı zamanda parti içindeki hizipleşmelerin kişisel/grupsal çıkar bağlamının dışına çıkarak, partinin geleceği, ideolojisi, kimliği üzerindeki görüş ayrılıklarıyla tanımlandığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte, İnönü, Baykal ve Sol Kanat çevresinde kümelenen üç grubun güç mücadelesi yaşanmıştır (Ergül, 2000: 183 ve Bilâ, 1999: 382-383).

Baykal, amacını partiyi daha geniş bir tabana yaymak, diğer partileri destekleyen seçmenlerden de oy almak olarak belirlemişti. Bunun için partinin olabildiğince radikal bir görüntü sergilemekten kaçınması, ülkeyi krizsiz bir biçimde yöneteceğine -başta sermaye çevreleri olmak üzere- herkesi inandırması, partinin etnik ve mezhepsel siyaset yapar görüntüsünün giderilmesi gerekiyordu. Zaten Baykal'a göre somut projelerden önce partinin kamuoyunun gözündeki imajının

düzeltilmesi gerekiyordu. Bu imajın içinde radikal unsurların bulunmaması son derece önemliydi.

Baykal'ın bu stratejisine karşılık Sol Kanat'tan isimler partinin varoluş nedenini unuttuğunu, 12 Eylül rejimiyle hesaplaşmaktan vazgeçtiğini belirtiyor, somut politika ve projeler olmadan partinin iktidara gelmesinin mümkün olmadığını öne sürüyorlardı. Sol Kanat, İnönü'nün genel başkan, Baykal'ın genel sekreter olduğu yönetim yapısının ortaya çıkardığı SHP'yi "ideolojisi belirsiz, örgüt anlayışı tek sesli, temel yaklaşımları düzenle bütünleşme gösteren, toplumsal sorunlara bakışı sağ partilerden özlü bir ayırım içermeyen popülist bir çizgi"de olmakla eleştirmekte, bu doğrultu sonucunda SHP'nin bir merkez partisi olacağına dikkat çekmekteydi (*Sosyal Demokrat*, Mayıs 1989: 5).

Merkez eğilimi yansıtan İnönü ve çevresindekiler ise, örgütsel yapısı ve gücü olan bir oluşum olmanın çok uzağında idi. Bu grubun gücü, İnönü'nün genel başkanlığı ve çevresinde oluşturduğu dar kadroya ve diğer gruplarla kurduğu ittifaklara dayanıyordu. İdeolojik tercihlerden çok ılımlı politikalar ve günlük sorunlara yönelik çözüm arayışlarıyla ön plana çıkan bu eğilim içindekileri bir arada tutan, Erdal İnönü'nün genel başkan olarak varlığıydı. Bunun ötesinde ne parti kimliği ve ideolojisi ne örgütlenme ne de Türkiye ve dünya meselelerinin analizine dair kendilerini parti içinde diğer gruplardan farklılaştıran bir bakış açısına sahipti.¹¹

Baykal ekibinin temsil ettiği ve SHP'de iktidara getirmeyi planladığı anlayış, sosyal demokrat partiyi diğerlerinden ideolojisi ve toplumsal tabanı ile değil, iktidar araçlarını daha iyi ve etkin kullanmasıyla farklı kılan eğilimindedir. Bu anlayışa göre SHP'nin önceliği belirli toplum kesimlerinin çıkarlarını savunmanın ötesinde iktidara gelmektir. Ve iktidara gelmenin yolu, tutarlı bir parti kimliği ve ideolojik siyasetten ziyade toplumun tüm kesimlerine ülkeyi daha iyi yöneteceği izlenimini verebilmektir. Baykal'a göre kendisini farklı kılan işte bu yenilikçi imajdır.¹²

---

¹¹ İnönü, genel başkan olduktan sonra, örgütle hiçbir bağı olmayan ve hatta siyasete tamamen yabancı birisi olarak kendi etrafında bir çevre oluşturmaya gayret etmiştir. Bu konuda bkz. Kumbaracıbaşı, 2007. Kumbaracıbaşı, kitabında İnönü tarafından o çevreye nasıl dahil edildiğini anlatır.

¹² Baykal'ın bir ideoloji olarak sosyal demokrasinin kuramsal sorunlarına, hedef ve ilkelerine, Türkiye'deki tercihlerine, ekonomiye bakışına ve sanayileşme modeline dair görüşleri için bkz. Baykal, 1991.

Sol Kanat ise, insan hak ve özgürlüklerinin tam olarak yerleşmesi, düşünce ve örgütlenme özgürlüklerine getirilen sınırlamaların tamamen kalkması, sosyal adalet ve barış içinde kalkınan bir Türkiye'nin gerçekleşmesinin SHP'nin öncelikli hedefi olması gerektiğini, bu doğrultuda partinin 12 Eylül rejimini tavizsiz bir biçimde eleştirmesini ve tüm tercihlerinde emekçilerden, toplumun dezavantajlı kesimlerinden yana olması gerektiğini savunuyordu. Öte yandan parti kimliğinin sosyal demokrat doğrultuda netleştirilmesi ve örgütsel yapının bu kimliğe göre oluşturulması da Sol Kanat'a göre SHP açısından hayati önemdeydi (*Sosyal Demokrat*, Mart 1988: 16). Örneğin bu grubun önemli isimlerinden Ercan Karakaş'a göre Sol Kanat'ın amacı, "hem emekçi haklarına enerjik olarak sahip çıkılmasını hem de insan hakları ve özgürlükler gibi konularda daha büyük hassasiyet gösterilmesini ve aktif biçimde mücadele edilmesini" savunmaktır (Karakaş, 1991: 143).

Sol Kanat, bir hizip katılığında olmaktan ziyade, bir fikirler birliği niteliğindeydi ve Baykal hizbiyle kıyaslandığında son derece gevşek bir yapıya sahipti. Gerçi katılıktan uzak bu yapı sayesinde çok sayıda partinin ortak hareket etmesi sağlanabiliyordu, ancak bu durum kimi kritik anlarda gerekli hamlelerin yapılmasını engelleyebiliyordu.¹³ Daha sonra 1990'larla birlikte 'Yenilikçiler' olarak adlandırılan bu grup, özünde farklı görüşler arasındaki bir ittifakı temsil ediyordu. Bu ittifakın temelinde de demokrasiye, insan haklarına, temel hak ve özgürlüklere olan inanç yatıyordu. Sol görüşlerin yanı sıra Kürt kimliği ve Alevi kimliği temelinde siyaset yapan ve bu grupla birlikte hareket edenler de vardı. Grubun sol kimliği, geleneksel sosyal demokrat anlayıştan sosyalizan görüşlere kadar uzanıyordu. Fakat bu isimleri bir araya getiren şey öncelikli olarak Baykal ekibinin temsil ettiği çizgiye karşı olmak, genel merkezin izlediği politikaları eleştirmek ve SHP'nin yenilenme gerekliliğinin altını çizirken çubuğu CHP geleneğinden kopuşa ve sol değerlere bükme.¹⁴

¹³ Ergül'e göre bu dönemde SHP içinde 40 kadar Sol Kanat milletvekili vardır. SHP'nin toplam milletvekili sayısının 99 olduğu düşünüldüğünde bu, Sol Kanatın eriştiği güç açısından önemli bir göstergedir. Sol Kanat milletvekillerinin isimleri için bkz. Ergül, 2000: 199-200.

¹⁴ Aydın Güven Gürkan, Sol Kanat'ı şöyle tanımlamaktadır: "Bu siyasal gelişim köktenci ve radikal demokrat nitelikli bir siyasal akımdır. Asıl ürküntü veren ve başka adlar takılarak ve kılıflar geçirilerek suçlanan da bu olmuştur. (...) Taban özelliikle demokratik açılımlar konusunda ödünsüz, yürekli, atılgan ve radikal tavırlar geliştirmekte, toplumsal düzenin köktenci bir biçimde yenilenmesi gerektiğine giderek daha fazla inanmaktadır. 12 Eylül sonrasında topluma aşılana korku, suçluluk duygusu, politika dışılık, kadercilik ve tepkisizlik SHP tabanında giderek aşılma ve bunun dalga dalga toplumun diğer kesimlerine de yansması olasılığı giderek büyümektedir." Bkz. Gürkan, 1988: 16.

Ancak Haziran 1988’de İnönü’nün genel başkanlığı, Baykal’ın genel sekreterliği üzerine formüle edilen yeni SHP içinde Sol Kanat, –bir bütün halinde hareket edememenin de sıkıntılarına bağlı olarak– gittikçe marjinalleşmiş ve süreç içinde önemli bir kısmı partiden kopmak durumunda kalmıştır. Bu süreçte Sol Kanat’tan Ercan Karakaş’ın İstanbul il başkanlığını kazanmasının ardından seçim genel merkez tarafından iptal edilmiş; ardından Baykal grubundan Ali Topuz, Sol Kanat’ı “yasal güvence altında örgüt kurma hakkına sahip olmayan bir takım başka siyasi düşüncelerin, ideolojilerin ciddi bombardımanı altında” bir grup olmakla itham etmiş (Kartay, 1997: 330); genel merkez kararıyla parti içi demokrasiyi zedeleyecek tüzük değişiklikleri gerçekleştirilmiş; bazı il ve ilçe örgütleri genel merkez kararıyla görevden alınmış ve parti içi muhalefetin gücü büyük ölçüde kırılmıştır.¹⁵

Sol Kanat’ın marjinalleştirilme sürecinin son halkasını ise ‘Kürt meselesi’ oluşturmuştur. 7 SHP’li milletvekilinin Paris’teki Kürt Konferansı’na katılmasının ardından patlak veren gerilim, Sol Kanat’ın kendi içinde bölünmesi ve önemli bir kısmının SHP’den kopmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁶ SHP Merkez Disiplin Kurulu 17 Kasım 1989 tarihinde Mahmut Alınak, Salih Sümer, Ahmet Türk, Adnan Ekmen, Kenan Sönmez, Mehmet Ali Eren ve İsmail Hakkı Önal’ın partiden kesin ihracına karar vermiş, Disiplin Kurulu’nda 4’e karşı 5 oyla alınan karar, parti içinde yoğun eleştirileri de beraberinde getirmiş, SHP’nin öncülük etmesi beklenen Kürt sorununun çözümü sürecinin bu kararla baltalandığı sıklıkla ifade edilmiştir (*Hürriyet*, 19 Kasım 1989 ve *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1989). İhraçların ardından başlayan tartışma ve parti yönetimine yönelik eleştiri süreci sonrasında 10 milletvekili daha istifa ederek SHP’den ayrılmış, partinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki 15 il örgütünden 12’si SHP’den kopmuştur. Bu süreçte solda yeni bir parti kurulması ihtiyacı, özellikle istifa eden milletvekilleri tarafından sıkça dile getirilmiştir.

İhraç ve istifa süreci, SHP içinde Sol Kanat’ın dağılmasıyla sonuçlanmıştır. Sol Kanat’ın üç ana bileşeninden ikisini oluşturan Kürt kimliği doğrultusunda siyaset yapanlar ile merkez soldan daha solda bir siyasal çizgiyi benimseyenler, SHP içinde tüm demokratik mücadele yollarının tıkanığı kanaatine vararak parti-

¹⁵ Bu süreçteki olayların ayrıntıları için bkz. “Topuz Olayı; SHP’ye Tuzak”, *Sosyal Demokrat*, sayı 10, Aralık 1988; SHP, 1989b; Karakaş, 1989. İnönü ve Baykal’ın görüşleri için *Sosyal Demokrat*, sayı 15, Mayıs 1989: 23.

¹⁶ Kürt Konferansına katılım, parti içindeki tartışmalar, ihraç süreci ve ardından gelen istifalarla ilgili olarak bkz. Ölmez, 1995: 67-85. Ayrıca parti içinden bir tanıklık için bkz. Kumbaracıbaşı, 2007: 238-240.

den ayrılırken, geride kalan ve ‘Yenilikçiler’¹⁷ olarak adlandırılmaya başlanan grup, sosyal demokrat ideolojinin parti içindeki temsilciliğini üstlenmiştir.

Partiden ayrılanlar SHP’nin solunda, parlamentarizmi benimsemek kaydıyla daha solda olanların da katılabileceği bir demokratik ilerici sol parti kurma uğraşının içine girmiştir. Ancak ‘sol’ bir parti kurma girişiminin Kürt sorunuyla doğrudan bağlantılı bir olay sonrasında ortaya çıkmış olması ve oluşumun toplumsal tabanını oluşturacak kitleselliğin Kürt siyaseti ekseninde şekillenmesi, Halkın Emek Partisi (HEP) adını alan yeni partide etnik siyaset çizgisini hâkim kılmıştır.

Öte yandan Sol Kanat’ın marjinalleştirilmesi ve genel merkezin örgütte gerçekleştirdiği tasfiye sürecini yalnızca parti içi güç mücadelesinin bir uzantısı olarak değerlendirmemek gerekir. SHP’deki bu değişim, aynı zamanda hızla güç kaybeden ve hegemonik projesi açık bir biçimde başarısızlığa uğrayan ANAP’ın iktidarı kaybedeceğine artık neredeyse tüm çevreler tarafından kesin gözüyle bakıldığı, bu anlamda yeni iktidar alternatiflerinin ciddi biçimde iktidar bloğu tarafından da gözden geçirilmeye başlandığı bir dönemde meydana gelmiş olması itibarıyla ülkenin genel siyasal güç dengeleriyle de doğrudan ilişkilidir. SHP’nin anamuhalefet partisi sıfatıyla en güçlü iktidar adayı olarak ortaya çıktığı 1980’lerin sonunda, parti liderliğinin söylemde keskin bir dönüşüm gerçekleştirerek daha ılımlı, daha az eleştirel, daha ‘yapıcı’ bir üslubu benimseyerek ‘merkez’e özgü mesajları ön plana çıkarması da, Sol Kanat’ı kontrol altına alma çabaları gibi, Türkiye’deki egemen sınıfa verilen bir tür teminat olarak değerlendirilmelidir.

Sol Kanat’ın tasfiyesiyle parti içindeki güç mücadelesi, ideolojik içeriğinden sıyrılarak İnönü ile Baykal arasındaki liderlik yarışı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Söz konusu yarış partinin kimliği, söylemi ve politika önerilerine dair bir tartışmadan çok yeni bir imaj arayışını ifade etmiştir. Bu bağlamda CHP geleneği ve merkeze yakın duruş, liderliği kimin kazandığından bağımsız bir biçimde SHP’de egemen olmuş; sosyal demokrasi vurgusu geri plana çekilirken Kemalizm öne çıkarılmaya başlanmıştır. Başka bir anlatımla Baykal, lider olmayı başaramasa da görüşleri parti içinde iktidar olmuştur.

---

¹⁷ Sol Kanat’ın Yenilikçi harekete evrimi için bkz. Aröz, 1990: 8-11.

SHP'den CHP'ye Uzanan Yol

1990'larla birlikte Türkiye'de merkez sol hareket derin bir krizle ve yenilenme ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır. Oy oranlarındaki ciddi düşüşün ötesinde, bu dönem, tam bir istikrarsızlık dönemi olmuş, SHP bir türlü tutarlı bir parti kimliği oluşturamadığı gibi, toplumsal tabanı giderek eriyen, sürekli kendi içinde iktidar mücadelesi veren bir parti haline gelmiştir. Art arda yaşanan kurultaylar, genel başkanlık yarışları, gruplar arasındaki güç mücadelesi ve 1991-1995 yılları arasındaki DYP'yle girilen koalisyon ortaklığı, krizin derinleşmesine katkıda bulunmuştur.¹⁸

SHP'liler, partilerinin gelişmesini engelleyen siyasal, hukuki, kurumsal engelleri ortadan kaldırma, yerel yönetimlerdeki imkânsızlıkları gidererek başarısızlıkları başarıya dönüştürme, gerçek anlamda bir demokratikleşmeyi hayata geçirme ve gelir dağılımını çalışanların lehine olacak biçimde yeniden düzenleme ümitleriyle DYP'yle koalisyon ortaklığını kabul etmişlerdir. Özellikle hükümetin ilk yılında demokratikleşme ve sosyal adaletin sağlanmasına yönelik söylem ağırlığını korurken, toplumda da iyimser bir beklenti oluşmuştur. Koalisyon, hem iş dünyası hem de emek cephesinin desteğini arkasına almış görünmektedir.¹⁹ Bu dönemde, demokratikleşmeye yönelik bazı adımlar atılmaya çalışıldığı gibi, daha genişlemeci bir ekonomi anlayışıyla çalışanların ücretlerine yapılan zamlar ve yeşil kart uygulaması gibi sosyal politikalar da gündeme gelmiştir. Ancak bunlar, koalisyonun hükümet protokolü ve programında vaat ettiklerinin çok gerisinde kalan hamlelerdir.²⁰ Dahası, hükümet daha iki yılını bile doldurmadan, gerek siyasal gerekse ekonomik düzeyde çok ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Sonuç olarak 1993 yılına gelindiğinde, hedeflenen yeni toplumsal ve siyasal düzen büyük bir başarısızlıkla çökmüştür.

Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarının yol açtığı açmaz karşısında hükümetin politikaları başarısızlıkla sonuçlanmış, ekonomik sıkıntılar, uygulanması hedeflenen tüm projeleri kökten olumsuz etkilemiştir.²¹ DYP-SHP hükümetinin

¹⁸ Bu süreçte parti içinde yaşanan gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dağıstanlı, 1998 ve Bilâ, 1999.

¹⁹ Bu konuda bkz. Meral Tamer, "İş dünyası ve hükümet", *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1991; "TOBB'dan koalisyonla övgü", *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1991.

²⁰ Bkz. *Doğruyol Partisi ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti Arasında İmzalanan Ortak Hükümet Protokolü ve Ekleri*, 1991 ve *Hükümet Programı*, 1991.

²¹ DYP-SHP koalisyonunun ekonomi politikalarına yönelik bir değerlendirme için bkz. Saybaşı, 1995: 56-59 ve 99-114.

yürürlüğe koymayı hedeflediği yeni ulusal-popüler konsensüs teşebbüsünün temeli, varolan ekonomik model çerçevesinde sermayenin çıkarlarına dokunmaksızın çalışanların ekonomik ve siyasal taleplerine yanıt vermek üzerine kurulmuştur. Ancak Türkiye ekonomisinin yapısal sorunları, varolan model çerçevesinde bunu daha en başından olanaksız kılmıştır. 1980'ler boyunca biriken sıkıntılar ve 1990'larda dünya ekonomisiyle eklemlenme sürecinin hızlanmasının getirdiği çarpıklıklar, yalnızca hükümetin değil, genel anlamda Türkiye devletinin bir meşruiyet krizine girmesini beraberinde getirmiştir. Bu krizde, ekonomik bunalımın yanı sıra, Cumhuriyet'in temelini oluşturan modernleşme zihniyetinin sorgulanmaya başlaması, siyasal İslam'ın, Kürt hareketinin ve diğer kimlik eksenli siyasal taleplerin yükselmesi önemli rol oynamıştır.

SHP özelinde, oy tabanındaki erime, kadrolardaki heyecan yitimi ve en önemlisi iktidar ortağı olarak ülkenin gittikçe derinleşen sorunlarına yönelik çözüm önerileri geliştirme konusundaki başarısızlıkla birlikte merkez sol derin bir krizin içine girmiştir. Barış, adalet, daha fazla özgürlük ve demokrasi vaat eden DYP-SHP koalisyonunun daha ikinci yılı dolmadan, toplumsal barışı zedeleyen ve iktidarın meşruiyetinin ciddi bir biçimde yara almasına yol açan pek çok olay yaşanmıştır. Kürt realitesini tanıma²² iddiasındaki hükümet, bu konuda hiçbir adım atmazken, Doğu ve Güneydoğu bölgeleri başta olmak üzere insan hakları ihlalleri çoğalarak devam etmiş, özgürlükleri kısıtlayan uygulamaların ortadan kaldırılması konusunda herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Gözaltında kayıplar, faili meçhuller, işkence ve yargısız infaz iddiaları bir yana,²³ 1992 yılının Mart ayında yaşanan Nevruz olayları, 20 Eylül 1992'de Kürt aydın Musa Anter'in faili meçhul bir cinayet sonucu ölmesi, 24 Ocak 1993'te Uğur Mumcu'nun öldürülmesi ve 2 Temmuz 1993'te yaşanan Sivas katliamı gibi olaylar ve İSKİ skandalı, SHP'nin varlık nedeninin ve koalisyon ortaklığının şiddetli bir biçimde sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

Nitekim Erdal İnönü'nün genel başkanlıktan ayrılmasının ardından Murat Karayalçın liderliğinde girilen 27 Mart 1994 yerel seçimleri, SHP için tam bir çöküş olmuştur. İktidar ortağı DYP birinci parti konumunu 1994'te de sürdürürken, en büyük sıçramayı 1989'da % 9 civarında olan oyunu % 19'un üzerine çıkar-

²² *Hürriyet*'in 9 Aralık 1991 tarihinde "Cesur Mesajlar" manşetiyle duyurduğu haberde Başbakan Demirel'in İnönü ile birlikte çıktığı Güneydoğu gezisinde dile getirdiği "Türkiye Kürt realitesini tanımıştır" ifadesi Kürt sorununa dair yeni bir açılım olarak değerlendirilmektedir.

²³ Petrol-İş'in 1993-1994 Yıllığı verilerine göre 1993 yılı içinde yargısız infazlarda 135 kişi öldürülmüş, 32 gözaltında kayıp vakası gerçekleşmiş, 25 kişi işkence sonucu ölmüş, 510 faili meçhul cinayet işlenmiştir. Bkz. Petrol-İş, 1995: 73.

ran Refah Partisi (RP) yapmış, en büyük oy kaybını ise beş yıl içinde % 28'lerden % 13'lere düşen SHP yaşamıştır.

Seçimin ardından SHP için ikinci büyük darbe, derinleşen ekonomik kriz karşısında alınan '5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirleri' olmuştur. Çalışanları yoksullaştıran ve gelir dağılımındaki bozukluğu daha da artıran, özelleştirmeyi açık bir amaç haline getiren ve sendikalar tarafından sert bir biçimde eleştirilen bu kararların altında SHP'nin imzasının olması, hem parti içinde hem de sol seçmen tabanında kayda değer bir tepkinin bu partiye yönelmesine ve koalisyon ortaklığının açık bir biçimde sorgulanmasına yol açmıştır.

Bu gelişmelere ek olarak, Baykal ekibinin SHP içindeki iktidar mücadelesinde uğradığı üç yenilginin ardından 1992 yılında partiden ayrılarak yeniden açılan CHP'de kendisine yeni bir yol çizmeye çalışması da, merkez soldaki bölünmüşlüğü artırmasının ötesinde, sosyal demokrat hareketin ideolojik ve programatik yenilenme gayretleri üzerinde olumsuz bir etki yaratarak SHP içindeki 'sosyal demokrat' vurgunun yerini Kemalist vurgunun almasına katkı sağlamıştır. Oy oranlarındaki düşüş, çeşitli toplum kesimleriyle parti arasındaki bağın kopması ve en önemlisi, partinin ülkenin temel meseleleri hakkında adeta söz söyleyemez, alternatif politikalar üretemez hale gelmesiyle açığa çıkan kriz karşısındaki yenilenme arayışları, sosyal demokratların evrensel ilke ve değerlerinden uzaklaşmasını, neoliberal hegemonyanın dayattığı politikaları kaçınılmaz gerçeklikler olarak algılamasını ve bu yalpalama içinde giderek daha fazla CHP geleneği çizgisini benimsemesini beraberinde getirmiştir. 18 Şubat 1995 günü gerçekleşen SHP-CHP birleşmesiyle birlikte, merkez sol siyasette CHP çizgisi hâkim hale gelmiş ve sosyal demokrat ilke ve değerlere yapılan vurgu; "emeğin kitle partisi" olma iddiası bütünüyle arka planda kalmıştır.

Sonuç

1980'lerde sosyal demokrat harekette meydana gelen gelişmeler göstermektedir ki, kadrolardaki dağınıklık, yasal engellemeler ve baskıcı rejime rağmen, kendisini emeğin kitle partisi olarak tanımlayan ve öncelikli hedefini, demokrasinin tüm kural ve kurumlarıyla yerleşmesini sağlamak ve toplumsal güçler dengesini emekçi sınıflar lehine değiştirmek olarak belirleyen SHP, -belirli bir süre için dahi olsa- toplumsal muhalefetin şemsiye örgütü haline gelmeyi başarmıştır. Böylelikle SHP, içerisinde yer almasa bile, destekleyicisi olarak hemen her türlü toplumsal muhalefet girişiminin meşruiyet kaynağı haline gelerek ülkenin 12 Eylül rejiminin gölgesinden sıyrılmasında önemli bir rol oynamıştır.

İkinci olarak SHP, işçi sınıfının, emekçilerin, toplumun dezavantajlı kesimlerinin siyasal alandaki en etkin destekçilerinden biri olarak toplumsal muhalefetin doğal müttefiki olmayı başarmıştır. 1980'lerin sonunda işçi sınıfı ekonomik ve sosyal hakları için hareketlendiğinde siyasal partiler arasında en büyük desteği SHP'den almıştır. Bir anlamda SHP, demokratikleşme talebi üzerinden emekçi kitlelerle buluşma olanağını yakalamıştır. Bir yanda tam demokrasi hedefi, diğer yanda çalışanların ekonomik ve sosyal haklarının iyileştirilmesi, adil bir gelir dağılımının sağlanması hedefi, SHP'ye toplumun geniş kesimlerine seslenen bir parti haline gelme fırsatını sunmuştur.

Ayrıca SHP, en genel anlamıyla solun meşru siyaset alanı haline gelmiştir. Legal alanda faaliyet yürütemeyen her türden solcu için parti, bir çatı işlevi görmüştür. Tüm muhalif unsurlar için dönemin öncelikli hedefi demokratikleşme olduğundan, söz konusu unsurlar aynı doğrultuda siyasal faaliyet yürütme konusunda çok ciddi sıkıntılar yaşamamışlardır. Ancak 1989 yılından itibaren partinin iktidar olma olasılığının belirgin bir biçimde ortaya çıkmasıyla birlikte, bu unsurların partiden ayıklanması gerekliliği partinin yönetim kadroları tarafından sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır.

Üçüncüsü, bir ideolojik bütün olarak sosyal demokrasi, Türkiye merkez sol siyasetinde ilk defa SHP içinde bu kadar yoğun bir biçimde tartışılmış ve kuramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda parti içinde kuramsal, programatik, örgütsel tartışma sürecini alevlendirmeyi esas hedef olarak benimsemiş "Sol Kanat" (Yenilikçiler) gibi bir yapılanmanın güçlü bir biçimde bulunması partiye farklı bir dinamizm kazandırmıştır. Dahası, sosyal demokrasi düşüncesinin Türkiye'deki gelişimi açısından SHP içinde yaşanan CHP geleneğini devam ettirip ettirmeme tartışması, sonuçta hangi görüşün kazandığından bağımsız bir biçimde önemli bir tartışma olarak değerlendirilmelidir. SHP içinde parti ideolojisinden söylemine, somut politikalarından parti ve partili kimliğine kadar hemen her konuda "sosyal demokrasi-CHP geleneği" ikiliği olarak adlandırılabilir olan durum varlığını sürdürmüş, hatta zaman zaman parti içindeki kanatlar arasındaki mücadele bu ikilik üzerinden tanımlanır hale gelmiştir.

Bununla birlikte, partiye yön verme gayreti içindeki farklı aktörler arasındaki bu mücadele, sosyal demokrasinin bu dönemde karşılaştığı sorunları yatay kesen bir etki yaratmıştır. İdeolojiden parti kimliğine, söylemden somut politikalara, toplumsal tabandan parti örgütlenmesine kadar sosyal demokrat hareketin kendi bünyesiyle ilgili tüm sorunlar, esas olarak bu mücadele içinde şekillenmiştir. Ni-

tekim SHP, ideolojik ve programatik yenilenme arayışının hep gündemde tutulduğu, hizipler arasındaki en kişiselleşmiş çekişmelerin bile parti kimliği ve ideolojisine ilişkin bir tartışma çerçevesinde dillendirilerek meşrulaştırıldığı bir parti görünümünü sergilemiştir.

İdeolojik ve programatik boyutta incelendiğinde SHP’de Kemalizmin etkisi varlığını sürdürmüş olsa da esas temel, sosyal demokrat düşünce ve emek üzerine kurulmuştur. 1990’larla birlikte bu ideolojik temelin sarsılmasına, Sol Kanat ile Baykal kanadı arasındaki mücadeleyi Sol Kanat’ın kaybederek parti içinde marjinalleşmesi yol açmıştır. Bu yenilgide, partinin toplumsal grup ve sınıflarla ilişki kurmakta yaşadığı sorunların etkisi büyüktür. Partinin toplumsal sınıf ayağı zayıf kalınca, onun sağlayacağı dinamizm ile partinin örgütsel yapısının emekçilerin ve toplumun dezavantajlı kesimlerinin siyasete katılımının önünü açacak biçimde dönüştürülmesi olanaksızlaşmış, bu da Sol Kanat’ın parti içindeki gücünü korumasını engellemiştir.

Bu bağlamda, sosyal demokrasiyi bir toplumsal hareket kimliğine büründürmenin iki yolu olabilirdi. Birincisi, sendikalarla, meslek örgütleriyle ve sivil toplum kuruluşlarıyla organik/yarı-organik bağlar kuran, bu bağların verdiği dinamizm ile örgütsel yapısını emekçilerin, toplumun dezavantajlı kesimlerinin siyasete katılımının önünü açacak biçimde dönüştüren, tabandan tavana uzanan bir karar alma sürecini yürürlüğe koyan, parti üyeliğini seçmenlik/semipatizanlık/delege destekçiliği kısırlığından çıkarıp bir tür parti militanlığı haline getiren, bu anlamda da Batılı sosyal demokrat partilere benzeyen bir partiyi yeni baştan oluşturarak sosyal demokrat bir hareket yaratılabilirdi. Ancak, gerek hareketin içinde geliştiği siyasal geleneğin özellikleri, gerek sosyo-ekonomik yapının, gerekse hukuki-kurumsal yapının ortaya koyduğu kısıtlar, bunu 1980’ler Türkiye’sinde olanaksız kılıyordu.

İkincisi, parti örgütünün bu şekilde radikal bir dönüşümden geçirilmesinin olanaklı olmadığı, siyasetin toplumun içinden gelen temsil özelliği yüksek insanlardan çok ‘profesyonel siyasetçiler’ tarafından yapıldığı, ayrıca örgütlü toplum kesimleriyle organik/yarı-organik bağlar kurmanın hem hukuken hem de siyasal-toplumsal özellikler nedeniyle çok da kolay olmadığı bir ortamda, kitleleri sosyal demokrat hedefler doğrultusunda harekete geçirecek hegemonik bir söylem aracılığıyla güçlü bir toplumsal taban yaratılabilirdi. Nitekim bunun Türkiye’nin özgül koşullarına uygun bir örneğini –son derece sorunlu ve nihayetinde başarısız olsa da– 1970’lerde CHP vermişti (Erdoğan, 1998).

1980'lerin ikinci yarısında SHP de, bu tür bir stratejiye uygun fırsatlar elde etmişti. 12 Eylül rejimine yönelik muhalefetin odak noktası olması, ekonomik ve sosyal hakları doğrultusunda siyasallaşan işçi sınıfı mücadelesiyle kurduğu yakın ilişki, büyük şehirlerde ANAP'tan umudunu kesmiş kent yoksullarının desteğini alması, Alevi cemaatinin büyük çoğunluğunun siyasal temsilcisi olmayı sürdürmedeki başarısı ve belki de en önemlisi, kendisini Kürt hareketinin yasal siyaset platformu olarak kurgulayabilmesiyle SHP, 1980'lerin sonunda çok geniş bir toplumsal tabana dayanma olanağını kazanmıştı. Bu olanağın verimli bir biçimde değerlendirilmesi, parti tabanı ve örgütsel yapının da yenilemesini beraberinde getirebilirdi. Ancak "tüm örgütlenme olanakları ellerinden alınan toplumun sol kesimlerinin SHP'ye yaslanmak zorunda kalmaları ile partinin bu kesimlerin talep ve kaygılarını temsil edecek ideolojik ve örgütsel kapasiteye sahip olamaması arasındaki çelişki SHP'nin kaderini" belirlemiştir (Özkazanç, 1998: 243).

Bu yüzden, SHP'nin 1990'larda karşı karşıya geldiği kimlik bunalımının temelinde, kendisini emeğin kitle partisi olarak tanımlamış olmasına rağmen, ideolojisi, politikaları ve söylemini emek öncelikli olarak kurgulayamamış olmasının yattığını tespit etmek gerekir. Bu temel özellikteki eksiklik, partinin diğer tüm boyutlardaki özelliklerine sirayet etmiştir. Örgüt yapısındaki sıkıntılardan toplumsal tabanını netleştirememese meselesine, tarihsel köklerle hesaplaşmayı da kapsayan bir ideolojik arınma yaşamaktan, tutarlı ve yaygın bir seçmen desteği kazanmaya kadar hemen her sorunun altında partinin varoluşunu emek öncelikli olarak tanımlamamış olması yatmaktadır. Parti, ideolojisini, söylemini ve politika önerilerini emek öncelikli bir duyarlılıkla tanımlamadığında, genel merkezden ilçe örgütlerine, kurultay delegelerinden gençlik kadrolarına kadar, hemen her kademedeki partililerin emek bilinci zayıf kaldığında, SHP'nin 1980'ler ve 1990'larda sergilediği yalpalamaların olması kaçınılmaz hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

Alpay, Ş. ve S. Gürsel. (1986). *DSP-SHP Nerede Birleşiyorlar, Nerede Ayrılıyorlar?* İstanbul: Afa Yayınları.

Aröz, Y. (1990). “Kurultayın Ardından”, *Sosyal Demokrat*, Sayı 22, Şubat 1990.

Ayata, S. (1992). “Liberalism and the Social Demoratic People Party (SHP)” içinde İlber Ortaylı (der.), *Liberal Elements in the Programmes of Turkish Political Parties – Economic Policy and Industrialization*. Ankara: TES-AR.

Baykal, D. (1991). *Yeni Yaklaşımlar Yeni Hedefler*. İstanbul: Filiz Yayıncılık.

Bilâ, H. (1999). *CHP 1919-1999*. İstanbul: Doğan Kitap.

Buğra, A. (1995). *Devlet ve İşadamları*. İstanbul. İletişim Yayınları.

Cem, İ. (1998). *Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir*. 7. Basım, İstanbul: Can Yayınları.

Cumhuriyet, 7 Temmuz 1984.

Cumhuriyet, 20 Kasım 1989.

Cumhuriyet, 2 Ekim 1991.

Dağıstanlı, Fatin. (1998). *Sosyal Demokratlar*. Ankara: Bilgi Yayınları.
Doğruyol Partisi ile Sosyaldemokrat Halkçı Parti Arasında İmzalanan Ortak Hükümet Protokolü ve Ekleri. (1991). [y.y], 19 Kasım 1991.

Erdoğan, N. (1998). “Türk Solunda Popülizm: Ecevit ve Dev-Yol”, *Toplum ve Bilim*, sayı 78, Kış 1998, s. 22-38.

Ergül, T. (2000). *Sosyal Demokraside Bölüşme Yılları (Sosyal Demokratların On Yılı)*. Cilt 2, İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Gürkan, A. G. (1988). “Trajik Bir Tasfiyenin Düşündürdükleri”, *Sosyal Demokrat*, sayı 10, Aralık 1988.

Hükümet Programı. (1991). Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Hürriyet, 19 Kasım 1989.

İnönü, E. (1989). “SHP’nin Ekonomik Modeli ‘Planlı Sosyal Piyasa Ekonomisi’dir”, *Sosyal Demokrat*, Sayı 19-20, Eylül-Ekim 1989, s. 18.

İnönü, E. (1998a). *Anılar ve Düşünceler; Cilt II. 7. Baskı*, İstanbul: Yorum Kitapları.

İnönü, E. (1998b). *Kurultay Konuşmaları*. İstanbul: Boyut Kitapları.

İnönü, E. (2001). *Anılar ve Düşünceler Cilt 3. 2. Baskı*. İstanbul: Doğan Kitap.

Jessop, B., K. Bonnett, S. Bromley ve T. Ling. (1984). “Authoritarian Populism, Two Nations, and Thatcherizm”, *New Left Review I*, Sayı 147, Eylül – Ekim 1984, s. 32-60.

Jessop, B. (1990). *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*. Cambridge: Polity Press.

Kahraman, H. B. (1993). *Sosyal Demokrasi, Türkiye ve Partileri*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kahraman, H. B. (1999). “The Making and the Crisis of Turkish Social Democracy: Roots, Discourses and Strategies”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.

Karakaş, E. (1989). “Tüzük Değişiklikleri Neyi Amaçlıyor?”, *Sosyal Demokrat*, sayı 15, Mayıs 1989.

Karakaş, E. (1991). “Sosyalizm bizim için hep somut bir ütopya”, içinde R. Çakır ve H. Göktaş (der.), *Resmi Tarih Sivil Arayış; Sosyal Demokratlarda İdeoloji ve Politika*. İstanbul: Metis Yayınları, s. 133-147.

Kartay, C. (1997). *11 Eylül 1980’den Günümüze Siyasal Anılar ve Sosyal Demokrasinin Öyküsü*. Sanem Matbaacılık.

Koç, Y. (2003). *Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*. Genişletilmiş 2. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Kömürcü, D. (2006). “Sosyal Demokrasi, Devlet ve Türkiye Merkez Solu”, içinde İ. Akça ve B. Ülman. *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar (Prof. Dr. Kemâli Saybaşı'ya Armağan)*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kumbaracıbaşı, O. (2007). *İnönü'lü Günler*. İstanbul: Detay Yayıncılık.
Laçiner, Ö. (1990). “Sosyal Demokrasinin Krizi ve DSP”, *Birikim*, sayı 18, Ekim 1990, s. 6-11.

Mahiroğulları, A. (2005). *Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de İşçi Sınıfı Sendikacılığı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Ölmez, A. O. (1995). *Türkiye Siyasetinde DEP Depremi*. Ankara: Doruk Yayınları

Özkazanç, A. (1996). “Türkiye’de Yeni Sağ”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 15, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 1218-1224.

Özkazanç, A. (1998). “Türkiye’de Siyasi İktidar ve Meşruiyet Sorunu: 1980’li Yıllarda Yeni Sağ”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Petrol-İş. (1995). *Petrol-İş Yıllığı '93- '94*. İstanbul: Petrol-İş.

Saybaşı, K. (1995). *DYP-SHP Koalisyonunun Üç Yılı*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

SHP (1986). *Parti Programı*. Ankara: SHP.

SHP. (1987a). *Program Geliştirme ve Somutlaştırma Çalışmaları. İlk Taslak. Merkez Karar Yönetim Kurulu*. Mart 1987, Ankara: SHP.

SHP. (1987b). *Üçüncü Olağanüstü Kurultay’da Kabul Edilen Uygulama Politikaları*. Ankara: SHP.

SHP. (1988). *İşte Alternatif*. Ankara: SHP.

SHP. (1989a). *Seçim Stratejisi*. [y.y], SHP.

SHP. (1989b). *Yitik Tüzük Kırık Demokrasi Dönüm Kurultayı (SHP IV. Olağanüstü Kurultay Çağrısı)*. [y.y.].

SHP. (1991a). *SHP Programı; Uygulama Politikaları*. Ankara: Yorum Matbaası.

SHP. (1991b). *Yeni Bir Türkiye İçin İlk Hedefler*. Ankara: SHP.

SHP. (1991c). *Ekonomide Onarım ve Atılım Programı*. Ankara: SHP.

SHP. (1991d). *Gelir Dağılımı Politikaları*. Ankara: SHP.

SHP. (1991e). *Maliye ve Vergi Politikaları*. Ankara: SHP.

SODEP. (1983). *Tüzük*. [y.y.].

SODEP. (1985). *Birinci Olağanüstü Büyük Kongre Merkez Karar ve Yönetim Kurulu Çalışma Raporu*. Ankara: Karaca Matbaası.

Tamer, M. (1991). "İş dünyası ve hükümet", *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1991.

Tünay, M. (2002). "Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi", *Praksis*, No. 5, Kış 2002, s. 177-197.

"SHP'de Neler Oluyor?", *Sosyal Demokrat*, sayı 1, Mart 1988.

"SHP'de Olağanüstü Tüzük Kurultayı; Populerizm mi, Sosyal Demokrasi mi", *Sosyal Demokrat*, Sayı 15, Mayıs 1989.

"TOBB'dan koalisyona övgü", *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1991.

"Topuz Olayı; SHP'ye Tuzak", *Sosyal Demokrat*, sayı 10, Aralık 1988.